

Lærerkursus – Arbejdermuseet / Skoletjenesten:

Slaget på Fælled – forhistorie og virkning

Tiden op til 1872

- 1868: Vilhelm Munck "Om fattigdommen i København": Et stærkt og farligt proletariat
- 1860'erne: megen bekymring om "arbejderspørgsmålet"
- Primært som trussel mod den sociale orden

Baggrunden: det 19. Århundredes samfundsudvikling

- Landboreformer
- Grundloven – næringsfrihed 1862
- Markedsøkonomi
- Begyndende industriel vækst

Store sociale konsekvenser

- Mest iøjnefaldende: urbaniseringen
- På lang sigt: fra 80% på landet til 80% i byerne
- Mest drastiske forandringer fandt sted i sidste halvdel af det 19. Århundrede
- Især København voksede

Byerne blev ikke bare større – bylivet ændrede sig

- Det moderne byliv – Herman Bang – "Flaneur"
 - *Nationaltidende* 1880 – reportage fra det nye Magasin du Nord:
Overalt har massen slået mig, de store mængder af alt muligt. Alt dette er modbevis mod den evig gentagne sætning om vore små forhold, thi dette er stort. Der er uendeligheder af hvide gardintøjer lige så vel som af bændler, blomster i dyngervis, kæmpestabler af gulvtæpper, bjerge af damask, hav af sengefjer, en mængde senge, modelkjoler i dusinvis, pragthatte i store kasser
- Sammenhobning af rigdom – men også af fattigdommen
 - Kort før jul samme år var Bang på besøg i et fattigkvarter. I et lille, snavset rum krøb et barn sammen på gulvet:
Det var skrækkeligt magert, denne rystende magerhed hos børn, der sulter. Kinderne indfaldne, blåagtige; øjnene store, men helt inde i hovedet, sløve. Blikket var ængstet, ældre end dets år. Sult giver børn en egen gammelklogskab i udtrykket. I fugtige værelser, på lofter og i kældre mødte han flere sultende børn, tiggende mødre, krøblinge som var at gå til i eget snavs, bylder, utøj og drukkenskab...

- Sult og nød var en nærværende og konstant trussel for de fleste danskere, frem til udgangen af det 19. århundrede. De faglærte, mandlige arbejdere i byerne hørte i øvrigt til de bedst lønnede. De ufaglærte, kvinderne og landarbejderne måtte klare sig for lang mindre. For de fleste gjaldt det, at indtægten helt bortfaldt ved arbejdsløshed eller sygdom.

Proletarisering

- Indvandring til byerne af ufaglærte – plus:
- Deklassering af håndværkerne – førte til:
- Skabelsen af et proletariat

Hvad er en proletar?

- Latinsk: afkom
- Munck: håbløst fattige (og rå)
- Sociologisk: lønarbejder – skal leve af sit arbejde

Borgere eller klasse?

- Håndværkerdannelsesforeningen af 1847
 - Samlingssted for radikale demokrater – for almindelig valgret
 - Formål: ...at udvikle Begreberne om og Følelsen for de almene Anliggender, for Samfundslivet og de politiske Institutioner
 - M.a.o: findes en almen, samfundsmæssig interesse, som borgerskabet i kraft af sin dannelse og samfundsmæssige placering er bedst til at repræsentere. Det er samtidig borgerskabets ansvar, at inddrage samfundets andre, mindre dannede grupper i denne almenhed, gennem organisering og oplysning.
- Arbejderforeningen af 1860 / C.V. Rimestad
- Brugsforeningsbevægelsen – Pastor Sonne – Thisted 1866 – god husførelse som forudsætning for dannelsen
- Arbejderne integreres i deres rolle som borgere (Rimestad) eller som forbrugere (Sonne)
- - men hvad med deres rolle som arbejdere, dvs. producenter?

Salmonsens 1893, opslaget "Arbejder":

- "En arbejder, den fri arbejder, er et moderne kulturbegreb (...) På de foregående kulturtrin (kan man) egentlig kun tale om slaver, trælle, (...), livegne, (...), svende, hovbønder, osv. (...) Først efter arbejdets formelle frigørelse, efter indførelsen af næringsfriheden og den dermed sammenhængende arbejdskontrakts frihed og alle statsborgeres lighed for loven, bliver der tale om arbejdere i ordets moderne forstand"
- Den dobbelte frihed

Hvad gør man som fri lønarbejder, hvis man er utilfreds med løn- og arbejdsvilkår, og ikke kan overtale sin arbejdsgiver til at forbedre dem?

- Ret til at forlade arbejdet
 1. Enkeltvis
 2. Kollektivt – dvs. strejke

Skete i stigende grad omkring 1870

- Højkonjunktur
- Strejkebølge

Men: manglede organisation

- Lavene kunne ikke bruges

Her kommer Louis Pio ind i billedet

- Afbrudt universitetsstudium, lærer, postembedsmand
- Fatter interesse for socialismen
- 29 år i 1871
- Udgiver første eksemplar af "Socialistiske blade"
- Vil forklare hvad socialismen går ud på
- Ambitiøst projekt

Socialismen i 1871?

- I den danske presse: skældsord
 - Pariserkommunen
- I dag kan vi se bagud, og identificere forskellige socialistiske strømninger
- Den gang: langt mere uklart
- Første inspirationskilde: Lasalle
- Senere: Marx
- Mix af udenlandsk inspiration og danske erfaringer
 - Fra Lasalle: stemme sig til magten
 - Fra Marx: strejken – faglig organisering

Først og fremmest: klasseorganisering

Borgere eller klasse?

- Håndværkerdannelsesforeningen af 1847
 - Samlingssted for radikale demokrater – for almindelig valgret
 - Formål: ...at udvikle Begreberne om og Følelsen for de almene Anliggender, for Samfundslivet og de politiske Institutioner
 - M.a.o: findes en almen, samfundsmæssig interesse, som borgerskabet i kraft af sin dannelse og samfundsmæssige placering er bedst til at repræsentere. Det er

samtidig borgerskabets ansvar, at inddrage samfundets andre, mindre dannede grupper i denne almenhed, gennem organisering og oplysning.

- Arbejderforeningen af 1860 / C.V. Rimestad
- Brugsforeningsbevægelsen – Pastor Sonne – Thisted 1866 – god husførelse som forudsætning for dannelsen
- Arbejderne integreres i deres rolle som borgere (Rimestad) eller som forbrugere (Sonne)
- - men hvad med deres rolle som arbejdere, dvs. producenter?

”Den internationale arbejderassociation for Danmark” i oktober 1871

- Stor succes: i løbet af et halvt år 5.500 medl. i København og 3.000 i provinsen.
- Omkring ½ af de her ved 10.000 faglærte arbejdere i København. Derimod kun meget få af de dobbelt så mange ufaglærte. Og næsten ingen kvinder.
- Årsag bl.a. organisationstalent – Pio: Strejken er et tveægget sværd
- Socialisten som dagblad

[5. maj 1872: Indkaldelse til fællesmøde på Københavns fælled

- Støtte til strejkende murersvende
- Første friluftsmøde
- Myndighederne nervøse
- Politidirektøren til justitsministeren: forbyd mødet og arrester arrangørerne – eneste metode som var ”skikket til i al fald for en tid at sikre det øvrige samfund overfor de vanvittige urostiftere, der er i færd med at bemægtige sig herredømmet over den arbejdende klasse her i staden – og efterhånden i hele riget”
- Problem: grundloven
- Mødet forbudt – Pio rasende
- Pio, Brix og Geleff arresteret
- Mødet aflyst – men alligevel mødte en tusindtallig skare op
- Mødt af politi, gendarmen til hest – selv flåden i alarmberedskab
- Deltagerne fik tæsk
- Pio, Brix og Geleff idømt h.h.vis 3½, 3 og 2½ års strafarbejde i isolationsfængsel og Internationalen blev forbudt]

Hårdt slag mod arbejderbevægelsen

- Videreført under andre former
- Pio, Brix og Geleff led hårdt i fængslet – Pio fik symptomer på tuberkulose og hostede blod op
- Myndighederne bange for at skabe en martyr
- I april '75 blev de tre benådet

Pio genoptog ledelsen

- Socialdemokratens oplag voksede støt
- Pio engagerede sig i den internationale arbejderbevægelse – besøgte Marx i London

Juni 1876: kongres i forsamlingsbygningen Gimle på Frederiksberg

- Første egentlig kongres i den danske arbejderbevægelse
- Adskillelse af parti og fagbevægelse
- Første Socialdemokratiske partiprogram
- Hovedpunkter

Samtidig: optræk til ny økonomisk krise

- Vinteren 77-78 var der tårnhøj arbejdsløshed – op til 40% i nogle fag
- Det var ikke længere muligt at strejke sig til højere løn – tværtimod
- Tilslutningen til arbejderbevægelsen faldt

Også personlig krise for Pio

- Sat sig i stor personlig gæld for en trykkemaskine til Socialdemokraten – og nu faldt oplaget
- Brix fængslet igen
- Julen '76: politiet tilbyder Pio stor sum penge for at rejse til USA – og antyder, at han i modsat fald vil blive fængslet igen
- Marts 1877: Pio og Geleff emigrerer til Amerika

Efter "Pios flugt": bevægelsen i krise – intern uenighed

- Mundbergs artikel i Social-Demokraten
 - Slaget på Fælleden havde været en stor fejltagelse
 - Socialisme kan kun skabes gennem en langsigtet oplysningsindsats – "al Tanke om ad revolutionær Vej at opbygge en socialistisk Stat, er Galmandsværk"
- Senere tolket som om Socialdemokratiet hermed opgav sin revolutionære praksis og blev et borgerligt parti
- En overfortolkning – Mundbergs linje et intermezzo

Hovedlinjen tegnedes af P. Knudsen

- Handskemageren fra Randers blev forretningsfører i 1882
- I spørgsmålet om revolution og reform: både – og
- 1889: Venstreopposition kræver:
 - Brud med Venstre
 - Nej til udsigtsløse reformer, som luller arbejderne i søvn
 - Ingen appeller til middelstanden – den vil alligevel forsvinde

- Knudsen: Revolution ikke et spørgsmål om form, men om indhold:
 - Det revolutionære mål består i "at skabe et fuldstændigt nyt grundlag for samfundsordningen ved at fordre, at alle arbejdsmidler skal være samfundsejendom i modsætning til, at de nu ejes af en enkelt klasse, som derved udbytter arbejderne og skaber fattigdom og lidelser for befolkningens store masse"
- Revolution og reform er ikke modsætninger – reformer er midlet til at skabe opbakning bag målet:
 - "Den reformatoriske bevægelse tjener således til at udvikle og modne arbejdernes forståelse af den opgave, de har at løse, samt til selv at kunne overtage ledelsen af samfundets anliggender, og den virker derved henimod løsningen af Socialdemokratiets revolutionære opgaver: tilvejebringelsen af en ny samfundsordning"
- Knudsens opfattelse hang sammen med hans generelle syn på samfundsudviklingen
 - Samfundsudviklingen var styret af love – på linje med naturlove
 - Kaptalismen og industrialiseringen ville føre til koncentration af en uhyre arbejderklasse på den ene side og et lille borgerskab på den anden
 - Den teknologiske udvikling ville gøre en rationel og demokratisk styring af produktionen nødvendig
 - "...når Socialdemokratiet er et revolutionært parti, da har dette sin grund deri, at selve samfundsudviklingen er revolutionær, og da Socialdemokratiets Virksomhed er bygget på de principper der beforder samfundsudviklingen, vilde det mangle berettigelse til at eksistere, dersom det ikke var et revolutionært parti"

Myten om "de praktiske mænd" – i modsætning til fantasten Pio

- Jens Jensen, DsF's formand, havde ifølge "En bygning vi rejser" vigtigere ting at tage sig til, end at læse i det kommunistiske manifest
- Måske præget af 50'ernes kolde krig
- Faktum: man lagde stor vægt på oplysningsarbejde og politisk diskussion
- 1885: "Socialistisk bibliotek" – første bind: Karl Marx's "Det kommunistiske manifest"
 - Udgav en lang række danske og udenlandske politiske og teoretiske skrifter
 - Første arbejderparti i verden, som udgav Karl Marx's hovedværk "Kapitalen"
- De samme folk, som stod bag det praktiske organisationsarbejde
 - Maleren Jens Jensen, formand for DsF, holdt taler og skrev artikler
 - Gipsformerer A.C. Meyer, partiets bedste agitator, startede "Karl Marx Klubben"
 - Handskemageren P. Knudsen, partiets formand, skrev selv flere bidrag til "Socialistisk bibliotek"
- Stort set ingen akademikere – med Gustav Bang som undtagelsen

Hvad skete der i praksis?

Langt, sejt træk for at opbygge et egentligt partiapparat

- 1884: 2 mandater i folketinget
- Mandattallet vokser langsomt til 12 ved århundredskiftet
- Fremsætter en del reformforslag
- I praksis meget lille parlamentarisk indflydelse

Det gik noget bedre udenfor Folketinget

- Fagforeningerne voksede
- Stadig flere overenskomster
- Forbund
- DsF stiftet 1898
- i 1900 havde fagbevægelsen nået næsten 100.000 medlemmer
 - primært faglærte mænd
 - ufaglærte og kvinder dog også ved at komme godt med
 - landarbejderne stadig meget svagt organiserede
- 1899: storlockout og septemberforlig

Det var en voldsomt optimistisk arbejderbevægelse, som gik ind i det 20. århundrede

Socialdemokratiets århundrede

I de første årtier af det nye århundrede så det ud som om der var grund til fortsat optimisme

- Fortsat udbygning af bevægelsen i bredden
 - Sangkor, idrætsforeninger, kolonihavebevægelse, brugsforeninger, boligforeninger og begravelsesforeninger
 - Arbejderbevægelsen som en lejr
- Kulturel forandring
 - Arbejderbevægelsen som skole i demokrati
 - Arbejderne fik større selvbevidsthed
 - En anden livsførelse

Men der begyndte også at vise sig problemer – to steder fra:

- Indefra: syndikalisterne
 - Mod det fagretslige system – for direkte aktion
 - Fik en vis opbakning i fagbevægelsen, bl.a. i kampen for 8 timers dagen
- Udefra – og værst: den internationale splittelse af arbejderbevægelsen

Arbejderbevægelsen havde fra starten været internationalistisk

- Vendte sig mod nationalisme og militarisme

- Danske socialdemokrati var aktive i opbygningen af 2. Internationale
- 1910: den store socialistkongres i København
 - Diskuterede hvordan man skulle forholde sig til truslen om krig

1914: Krigen kom

- I sig selv en katastrofe
- Hvad værre var: flere landes socialdemokratier tog nationalt parti – ikke mindst SPD
- I Danmark indtrådte Stauning som "Kontrolminister" i den radikale regering efter "natkongressen"
- Revolution i Rusland – SD først positive, men tog siden afstand

Gav anledning til utilfredshed og opposition

- Ungdomsforbundets flertal vedtog at bryde med partiet
- Det samme gjorde enkelte partimedlemmer, som f.eks. forfatteren Martin Andersen Nexø
- Sluttede sig sammen med syndikalister og dannede Venstresocialistisk Parti – senere DkP
- Selv om DkP først fik reel politisk betydning i løbet af 30'erne, var der hermed skabt et varigt alternativ til venstre for SD

Opsamling:

- Arbejderbevægelsen et produkt af samfundsudviklingen – forandrede af samfundet
- Arbejderklassen forandrede også sig selv
 - Organiserede sig selv, skabte sin egen kultur, ideologi og politik
- Arbejderklassen endte med selv at forandre det samfund, som havde skabt den

Lars K. Christensen

Nationalmuseet, Danmarks Nyere Tid

Oktober 2009